

STARENJE STANOVNIŠTVA EUROPE

Starenje stanovništva velika je tema suvremenog svijeta. Prema podacima Ujedinjenih naroda danas je svaka deseta osoba u svijetu starija od 60 godina. Međutim, za 50 godina taj će se broj udvostručiti, pa će u svijetu biti 20% osoba starijih od 60 godina, kako je to danas u Europi. U najrazvijenijim zemljama udio osoba starijih od 60 godina u ukupnoj populaciji povećat će se od 19 na 33%. Naravno, ove projekcije nisu posve pouzdane, jer počivaju na hipotezi o očekivanom trajanju života, stopi fertiliteta i migracijskim bilancama koji se mogu promijeniti.

Analitičari vraćaju pažnju na brzi rast broja vrlo starih osoba koje su u pravilu ovisne o pomoći drugih. Tako je 1998. godine 66 milijuna ljudi imalo 80 i više godina, a nakon 50 godina očekuje se 370 milijuna takvih osoba, što će iznositi 4% svjetskog stanovništva. U razvijenim zemljama taj je udio najstarijih stanovnika već dosegnut. Zanimljivo je da se za 50 godina očekuje 2 milijuna stogodišnjaka, od toga 85% žena (RISS, 1999.). Ovakav brzi rast "starih-starih" (*vieux-vieux*) postavlja velike probleme, jer znamo da poslije 75 godina osjetno raste invalidnost i gubitak sposobnosti samostalnog življenja pa, dakle, i potreba za pomoći. Taj porast vrlo starih ljudi postavlja pred sustave socijalne sigurnosti, naročito mirovinski,

zdravstveni i sustav socijalne pomoći, velike probleme.

Jedno od najdramatičnijih upozorenja na posljedice starenja stanovništva bila je poznata studija Svjetske banke *Averting the Old Age Crisis* iz 1994. godine. Autori studije, pišući o posljedicama starenja stanovništva, posebno su upozorili na potrebu reforme mirovinskog sustava i uspostavu mirovina koje počivaju na više stupova. Poznato je da se takva mirovinska reforma, uz mnogo poteškoća, počela provoditi i u Hrvatskoj.

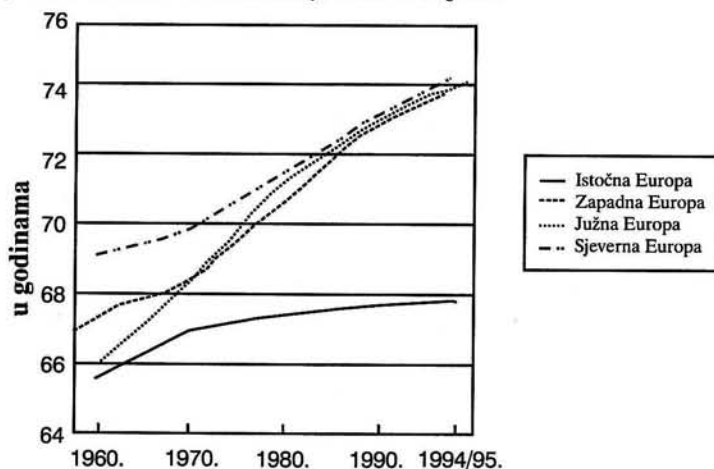
Starenje stanovništva najviše je zahvatilo razvijene europske zemlje kojima, sudeći po prognozama demografa, prijete dosta neugodna demografska budućnost. Mi ćemo se u ovom prikazu ograničiti na Europu. Iznijet ćemo neke podatke i predviđanja koji prikazuju trendove starenja europskog stanovništva.

Uobičajeno se u analizama razlikuje starenje na individualnoj i na društvenoj razini.

Što se tiče individualne razine, možemo konstatirati da živimo sve dulje, a to znači da se rizik smrti prije starosti osjetno smanjuje te da život postaje sve predvidljivijim. Prema podacima koje za Austriju iznosi Ch. Prinz danas u toj zemlji samo 10% žena umire do 65 godina (10% muškaraca umire do 55 godina).

Grafikon 1.

Očekivanje trajanja života muškaraca u trenutku rođenja 1960.–1995. godine

Usporedbe radi 1951. godine je 10% žena umiralo do 35, a muškaraca do 20 godina.

Prosječno očekivanje trajanja života muškaraca 1995. godine u Zapadnoj, Sjevernoj i Južnoj Europi nije se bitno razlikovalo i iznosilo je oko 74 godine. U Istočnoj Europi prosječno očekivanje trajanja života iznosilo je nešto manje od 68 godina. Zanimljivo je da se prosječno očekivanje trajanja života najviše povećalo u južnoeuropskim zemljama, što svjedoči o poboljšanju životnih prilika tamošnjeg stanovništva. Podaci sadržani u grafikonima odnose se na 27 europskih zemalja, a preuzeti su iz članka Christophera Prinza (1997.).

Zanimljiv je odnos dobi i zaposlenosti. Mada živimo sve dulje, naš radni vijek traje sve kraće. Zbog školovanja zaposlenost se u mladosti odgađa, a isto tako sve se ranije ide u mirovinu. Primjer Austrije pokazuje da u odnosu na 1950. godinu danas muškarac u zaposlenosti u prosjeku provede 10 godina manje, a u mirovini 6 godina više. To ugrožava financiranje mirovinskih sustava i nameće njihovu reformu.

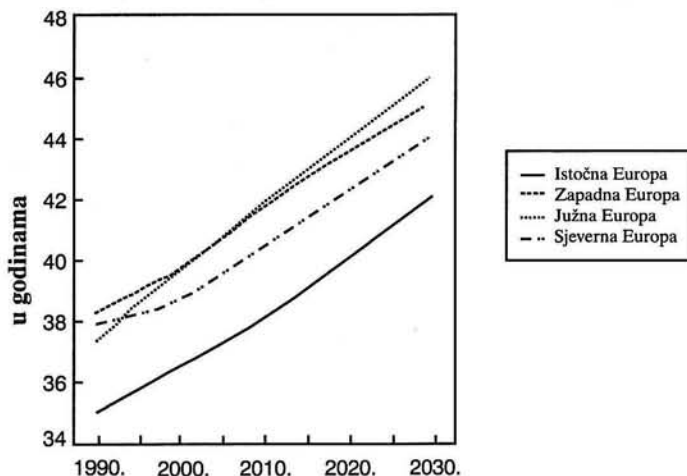
Što se tiče izgleda za budućnost glede trajanja života, mišljenja stručnjaka se razilaze. Jedni su optimisti i, s obzirom na višestruko poboljšanje uvjeta života, očekuju daljnje produženje ljudskog vijeka, dok su drugi pesimisti pa smatraju da će se zbog pojave novih bolesti, ubrzanja životnog ritma, zagađenja okoliša i slično ljudski vijek u budućnosti možda i smanjiti.

Na razini društva na starenje populacije kombinirano djeluje opadanje fertiliteta i povećanje očekivanja trajanja života. Kada je riječ o stopama fertiliteta, one su, posebno u južnoeuropskim zemljama, ispod stopa reprodukcije stanovništva. Tako je u Grčkoj stopa fertiliteta za 30 godina (1965.–95.) opala od 2,32 na 1,35, u Italiji od 2,67 na 1,26, u Portugalu od 3,08 na 1,41 te u Španjolskoj od 2,97 na 1,24. Ovoj skupini zemalja u posljednje se vrijeme priključila Irska koja je dugo imala najvišu stopu fertiliteta u Zapadnoj Europi, a koja je pala od 4,03 u 1965. na 1,87 u 1995. godini (Hantrais, Letablier, 1996.). Slična su nepovoljna kretanja stopa fertiliteta zabilježena u bivšim socijalističkim zemljama. Vjerojatno najniža stopa fertiliteta u svijetu zabilježena je na području bivšeg DDR-a, gdje je 1995. godine iznosila 0,77. Usporedbe radi, spomenimo da je stopa fertiliteta u Hrvatskoj 1960. godine iznosila 2,18, a 1996. godine 1,67.

Prema tome, smanjeni broj djece i mladih ljudi uzrokom je porasta prosječnog starenja ukupnog stanovništva. Taj će se proces, prema predviđanjima, produžiti u sljedećim desetljećima. U Zapadnoj Europi (uključujući Južnu i Sjevernu) prosječna je starost stanovnika 1990. godine iznosila 38 godina, a predviđanja su da će 2030. godine doseći oko 45 godina. Usporedbe radi, u Istočnoj je Europi 1990. godine prosječna starost iznosila 35 godina, a u nerazvijenim zemljama 25 godina.

Grafikon 2.

Prosječna dob stanovništva Europe 1990.–2030. godine

U svim razvijenim zemljama zabilježen je rast vrlo stare populacije, tj. one iznad 80 godina. Ta populacija je, s gledišta izdataka, izuzetno skupa jer traži značajne usluge, naročito zdravstvene prirode. Ona zahtijeva posebno, dodatno osiguranje, koje je nedavno uvedeno u nekim europskim zemljama, npr. u Njemačkoj. O očekivanom rastu starih iznad 80 godina u Europi možemo se informirati u sljedećem grafikonu.

Za mirovinske sustave i njihovo financiranje posebno je važan tzv. indeks starosne ovisnosti (*old-age dependency ratio*) koji se dobiva tako da se podijeli broj stanovnika iznad 60 godina s brojem stanovnika u dobi 20–59 godina. Zahvaljujući demografskim promjenama potencijalna umirovljenička populacija u dobi iznad 60 godina narast će u prosjeku od jedne petine u 1990. godini na jednu trećinu u 2030. godini.

Što se tiče pokazatelja dobne ovisnosti, naročito su nepovoljna predviđanja za razdoblje nakon 2010. godine. Tada će, naime, u umirovljeničku dob početi ulaziti brojna poslijeratna "baby-boom" generacija dok će se, istovremeno, zbog smanjenog nataliteta u posljednja tri desetljeća 20. stoljeća, smanjivati radni kontingent stanovništva. Pod tim uvjetima problem mirovinskih troškova može se rješavati na tri načina: povećanjem dobi odlaska u mirovinu, smanjenjem visine mirovine u odnosu na plaću ili povećanjem doprinosa za mirovine.

U sljedećem razdoblju predviđaju se promjene u strukturi i broju stanovnika u radnom kontingentu. Može se, naime, očekivati opadanje broja zaposlenih ispod 40 godina i povećanje broja zaposlenih iznad te dobne granice. To će se, naravno, odraziti na produktivnost i ukupnu kreativnost radne populacije.

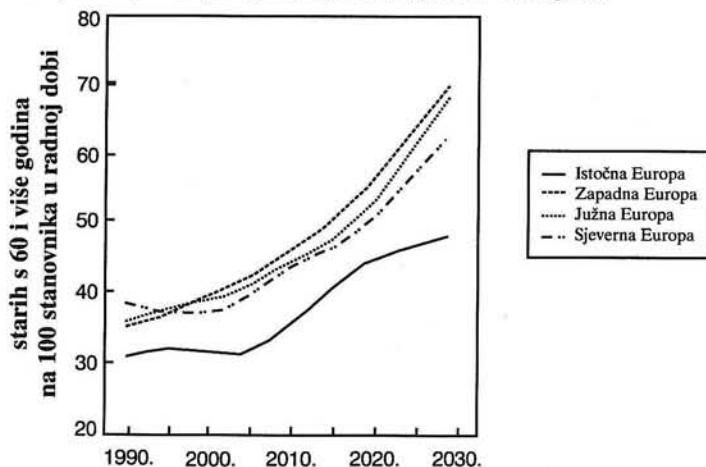
Nadalje, očekuje se opadanje broja stanovnika u radnom kontingentu, naročito nakon 2010. godine. To može izazvati pozitivne trendove u zapošljavanju. U razdoblju do 2005. godine europske zemlje će se suočavati s viškom ponude radne snage na tržištu rada, pa tome moraju prilagoditi ekonomsku i socijalnu politiku. Međutim, u razdoblju koje slijedi situacija sa zapošljavanjem bit će povoljnija. No takva predviđanja mogu poremetiti tehnološke promjene koje će potiskivati ljudski rad.

Prinz upozorava na posljedice starenja stanovništva i na razini obitelji. Dok na razini društva kao cjeline treba promijeniti međugeneracijski sporazum i raspodjelu dohotka, to nije slučaj u samoj obitelji u kojoj demografske promjene otvaraju mogućnost nove međugeneracijske razmjene, npr. između djedova i baka te unuka. Istraživanja, naime, pokazuju da obiteljski međugeneracijski sporazum dopunjava međugeneracijski sporazum na razini društva i tako olakšava sve veće državne socijalne transfere.

Na kraju, želimo iznijeti nekoliko podataka o starenju stanovništva u Hrvatskoj.

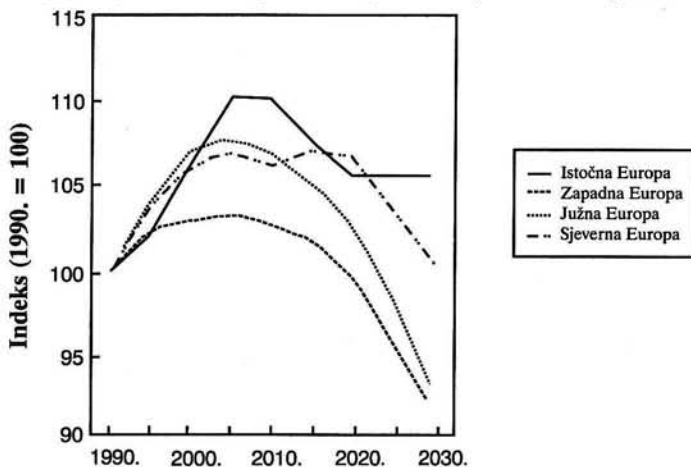
Grafikon 3.

Indeks dobne ovisnosti (60 i više godina/20–59 godina) u Europi u razdoblju 1990.–2030. godine

Grafikon 4.

Kretanje indeksa radne populacije u dobi 20–60 godina u Europi za razdoblje 1990.–2030. godine

Prosječno očekivanje trajanja života u Hrvatskoj je iznosilo 1981. godine 70,5 godina, a 1991. godine 72,4 godine. Nemamo pouzdane podatke za novije razdoblje, ali možemo pretpostaviti da je, zbog teških ratnih i poratnih prilika, došlo do smanjenja prosječnog životnog vijeka u Hrvatskoj.

Što se tiče starosne strukture prisutnog stanovništva, oslanjamo se na procjene A. Akrapa, J. Gele i M. Grizelja za 1998. godinu. Oni su procijenili da je u Hrvatskoj te godine bilo 4.224.418 stanovnika koji su bili raspodijeljeni po osnovnim starosnim skupinama kako slijedi:

- do 19 godina 1.023.933 ili 24%
- 20 – 39 godina 1.193.194 ili 28%

- 40 – 59 godina 1.115.477 ili 27%
- 60 i više godina 891.814 ili 21%

Ova struktura stanovništva upozorava na snažno prisutne procese starenja u Hrvatskoj. Činjenica da u dobi do 19 godina ima manje stanovnika nego u dobi 20–39 i 40–59 godina, govori o suženoj demografskoj reprodukciji koja će u sljedećem razdoblju dovesti do ukupnog smanjenja stanovništva. Stanovništva u radnom kontingentu ima 55%. Iznad 60 godina je više od petine stanovnika, a u dobi iznad 75 godina 6%.

Hrvatska je, dakle, suočena s ozbiljnim problemima starenja stanovništva kojima će morati prilagođavati svoju razvojnu, kako ekonomsku, tako i socijalnu politiku.

Izvori podataka:

Akrap, A., Gelo, J. i Grizelj, M. (1999.) Broj prisutnog stanovništva Republike Hrvatske i županija po dobi i spolu od popisa stanovništva 1991. do 1998. godine, *Društvena istraživanja* 43–44 (5–6): 679–723.

Hantrais, L., Letablier, M.-Th. (1996.) *Families and Family Policies in Europe*. Longman: London-New York.

Human Development Report, Croatia 1998. Zagreb: Ekonomski institut.

Prinz, Ch., (1997.) Population Ageing: A Three-Level Perspective, u: Stropnik, N. (ed.) *Social and Economic Aspects of Ageing Societies: An Important Social Development Issue*. Ljubljana.

Revue internationale de sécurité sociale 3/1999.

Priredio Vlado Puljiz